

XIX. Yüzyılda Yaşamış Hanefî Bir Âlimin Sahabeye Tan Etmeye Dair Reddiyesi

Faruk Mergen

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Res. Ass. Dr., Istanbul University, Faculty of Theology,
Department of History of Islamic Sects

Istanbul / Turkey

faruk.mergen@istanbul.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2404-1117

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 6 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Mart / March 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 25 **Sayfa /Page:** 116-150

Atıf / Cite as: Mergen, Faruk. "XIX: Yüzyılda Yaşamış Hanefî Bir Âlimin Sahabeye Tan Etmeye Dair Reddiyesi [A XIXth Century Hanafi Scholar's Refutation of Insulting the Sahaba]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 25 (June 2025): 116-150.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1614444>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A XIXth Century Hanafi Scholar's Refutation of Insulting the Sahaba

Abstract

The debates over the caliphate that emerged after the passing of the Prophet Muhammad played a decisive role in the formation of Islamic sects and became one of the fundamental issues in the Sunni-Shi'a divide. These discussions particularly intensified in the context of 'Ali being the last of the Rashidun Caliphs, and differing views on his superiority significantly contributed to sectarian divisions. While Shi'a thought regards 'Ali as superior to all other Companions, it has also developed criticisms directed at the Companions within this framework. Sunni scholars, on the other hand, have defended the virtues of the Companions and authored various refutations against Shi'a claims. This study focuses on Abu'l-Huda Safa'uddin al-Bandanî's treatise *Risāla fî Bayān Faḍā'il al-Şahāba wa Radd al-Shi'a*, analyzing Sunni perspectives on the excellence of the Companions and the responses developed against Shi'a discourse. The treatise was written in response to a group in Lahore that used derogatory language against the Companions, prompting Sunni scholars to seek a fatwa from Baghdad, which was under Ottoman rule at the time. Despite the political decline of the Ottoman Empire in the nineteenth century, the fact that Sunni scholars in India sought a fatwa from Baghdad reaffirms the continuing recognition of the Ottomans as an authoritative entity in the Sunni Islamic world. The treatise presents evidence in favor of the virtues of the Companions, critiques Shi'a claims, and emphasizes that accusations against the Companions are inconsistent with Islamic principles. The author argues that the Companions played a central role in the spread of Islam and that their integrity should not be questioned. Shi'a discourse is rejected as being contrary to Sunni tradition, and it is asserted that such claims only deepen sectarian divisions. Additionally, this study highlights the significance of fatwa literature in the context of the history of Islamic sects. While comparative discussions on imamate and the virtues of the Companions are generally examined within the frameworks of creed ('*aqā'id*), theology (*kalām*), and sectarian literature (*firāq*), it is also evident that these issues occupy a significant place in fatwa and jurisprudential texts. Al-Bandanî's refutation reflects the changing nature of fatwas in accordance with the political and religious conditions of the time, encompassing views on excommunication (*takfîr*), declaring someone to be in error (*taḍlîl*), and dissociation (*tabarrî*). In particular, the question of whether adherents of the *qibla* (Muslims) could be declared non-believers has been a major point of contention among Islamic sects,

with scholars issuing fatwas that varied according to different historical contexts and circumstances. This demonstrates that inter-sectarian relations are shaped not only by theoretical sources but also by fatwa literature, which plays a decisive role. Indeed, the issues of imamate and the virtues of the Companions are not merely theological and doctrinal debates; rather, they have been shaped by the political conditions of their respective periods, with fatwas serving as an active instrument in the construction of sectarian identities. In this regard, it becomes essential to view jurisprudential texts not only as legal sources but also as references for understanding the dynamics of sectarian interactions in Islamic history. The study further examines the central role of the Ottoman Empire in the Sunni world. Despite its military and political decline in the nineteenth century, the caliphate remained a source of authority for Sunni Muslims. The fact that scholars in India sought a fatwa from Baghdad, where the tomb of Abu Hanifa, the founder of the Hanafi school, is located, demonstrates that the Ottoman Empire continued to be regarded as a reference point in both Hanafi jurisprudence and Sunni Islam. This underscores that the Ottomans maintained not only their political influence but also their religious authority during this period. The Ottoman Empire continued to be perceived as a central figure in the Sunni Islamic world and as an arbiter in resolving sectarian conflicts. In this context, the request by Sunni scholars in Lahore for a fatwa from Baghdad regarding the status of the Companions once again highlights the historical role of the Ottomans in maintaining sectarian balance. The extension of Ottoman jurisprudential authority to the Indian subcontinent illustrates that the empire was recognized as an influential actor not only within its own territories but also across the broader Sunni world. Accordingly, this study adopts a descriptive approach to examine al-Bandanjī's life, the reasons for writing his treatise, and its content. The author's views are analyzed both within their intellectual context and in relation to the political and religious atmosphere of the time. While shedding light on how the issue of the Companions' virtues was addressed in Sunni-Shi'a debates, the study also explores the impact of the Ottoman Empire on the Sunni world and the role of fatwa literature in sectarian disputes. Furthermore, it emphasizes that, although discussions on Islamic sectarian history are often centered on theological and doctrinal issues, fatwa and jurisprudential texts also play a determining role in these debates. Thus, al-Bandanjī's work is not merely a refutation but also an essential source that demonstrates how sectarian relations were shaped through fatwas. The absence of any academic research on al-

Bandanî and his works in Turkish further underscores the significance of this study's contribution to the field.

Keywords: History of Islamic Sects, Bandanî, Ahl al-Sunnah, Shia, Sahaba, Refutation.

XIX. Yüzyılda Yaşamış Haneî Bir Âlimin Sahabeye Tan Etmeye Dair Reddiyesi

Öz

Hız. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan hilafet tartışmaları, İslam mezheplerinin teşekkül sürecinde belirleyici bir etken olmuş, özellikle Sünnî-Şîî ayrışmasının temel meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu tartışmalar, Hız. Ali'nin Raşid Halifelerin sonuncusu olması bağlamında yoğunlaşmış, onun faziletine dair görüşler mezhepler arası ayrışmada önemli bir rol oynamıştır. Şîî düşünce, Hız. Ali'yi tüm sahabeden üstün kabul ederken, bu çerçevede sahabeye yönelik eleştiriler geliştirmiştir. Sünnî ulema sahabenin faziletini savunarak, Şîî iddialara karşı çeşitli reddiyeler kaleme almıştır. Bu çalışma, Ebü'l-Hüdâ Safâuddin el-Bendenî'nin *Risâle fî Beyânî Fezâilî's-Sahâbe ve Reddî's-Şîa* adlı eserini merkeze alarak, sahabenin *efdaliyeti* konusundaki Sünnî yaklaşımları ve Şîî söylemlere karşı geliştirilen savunuları incelemektedir. Söz konusu risale, Lahor'da sahabeye yönelik hakaretamiz ifadeler kullanan bir grubun varlığına karşı Sünnî ulemanın Osmanlı hâkimiyetindeki Bağdat'a başvurması ve bu konuda bir fetva talep etmesi üzerine kaleme alınmıştır. Osmanlı'nın XIX. yüzyılda siyasi zayıflık yaşamasına rağmen, Sünnî İslam dünyasında hâlâ bir otorite olarak görülmesi, Hint ulemasının Bağdat'tan fetva istemesiyle bir kez daha teyit edilmiştir. Eserde, sahabenin faziletine dair deliller ortaya konulmakta, Şîî düşüncenin iddiaları eleştirilmekte, sahabeye yönelik suçlamaların İslamî esaslarla bağdaşmadığı vurgulanmaktadır. Müellif, sahabenin İslam'ın yayılmasındaki merkezi rolünü temel alarak, onların adaletine gölge düşüremeyeceklerini savunmaktadır. Şîî söylemler, Sünnî geleneğe aykırı bulunarak reddedilmekte, sahabenin konumunu zedeleyen bu tür iddiaların mezhep ayrışmasını derinleştirdiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, makalede fetva literatürünün İslam Mezhepleri Tarihi açısından önemi vurgulanmaktadır. Mezheplerin imamet ve sahabenin faziletine dair birbirleriyle mukayesesi genellikle akâid, kelim ve fırah literatürü çerçevesinde incelenirken, bu konuların fetva ve fıkıh literatüründe geniş bir yer tuttuğı görülmektedir. El-Bendenî'nin reddiyesinde fetvaların, döneminin siyasi ve dinî şartları doğrultusunda değışkenlik gösterebilen *tekfir*, *tadlîl* ve *teberrî* anlayışlarını içerdığı dikkat

çekmektedir. Özellikle *Ehl-i Kible*'nin tekfir edilip edilmeyeceği meselesi, İslam mezhepleri arasında önemli bir tartışma konusu olmuş, bu bağlamda ulema farklı zamanlarda ve farklı şartlara göre değişkenlik gösteren fetvalar kaleme almıştır. Bu durum, mezhepler arası ilişkilerde sadece teorik kaynakların değil, aynı zamanda fetva literatürünün de belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Nitekim imamet ve sahabenin fazileti konuları, yalnızca kelâmî ve itikâdî bir tartışma olmaktan öte, dönemin siyasi konjonktürüne göre şekillenmiş, fetvalar aracılığıyla mezhepsel kimliklerin inşasında etkin bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, fıkıh metinlerinin İslam Mezhepleri Tarihi açısından yalnızca bir hukuk kaynağı olarak değil, aynı zamanda mezheplerin birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya yönelik bir referans olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Makalede ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Sünnî dünyadaki merkezi konumu ele alınmaktadır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasi olarak zayıflamasına rağmen, hilafet makamı hâlâ Sünnî Müslümanlar için bir otorite kaynağıdır. Hint ulemasının, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin kabrinin bulunduğu Bağdat'tan fetva istemesi, Osmanlı'nın Hanefîlik ve Sünnîlik bağlamında bir referans noktası olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu durum, Osmanlı'nın sadece siyasi değil, aynı zamanda dinî otoritesinin de XIX. yüzyılda devam ettiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti, hem Sünnî İslam dünyasında bir merkez olarak algılanmaya devam etmiş hem de mezhepsel çatışmaların çözümü noktasında başvurulmuş bir merci olmuştur. Bu bağlamda, Lahor'daki Sünnî ulemanın Bağdat'a müracaat ederek sahabe hakkındaki tartışmalar için bir fetva talep etmesi, Osmanlı'nın mezhepler arası dengeyi sağlama noktasındaki tarihî rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır. Osmanlı'nın fikhî otoritesinin Hint alt kıtasına kadar uzanması, devletin yalnızca kendi coğrafyasında değil, geniş bir Sünnî dünya perspektifinde etkin bir aktör olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, el-Bendenî'nin hayatı, eserini kaleme alış nedenleri ve risalenin içeriğini betimleyici yöntemle ele almaktadır. Müellifin görüşleri hem kendi düşünsel bağlamı içinde hem de dönemin siyasi ve dinî atmosferi çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışma, Sünnî-Şii tartışmalarında sahabe fazileti meselesinin nasıl ele alındığını ortaya koyarken, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Sünnî dünyadaki etkisini ve fetva literatürünün mezhepsel tartışmalardaki önemini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, İslam Mezhepleri Tarihi alanında genellikle kelâmî ve itikâdî tartışmaların merkezde yer almasına karşın, fetva ve fıkıh metinlerinin bu tartışmalarda belirleyici olduğu

gerçeğine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla, el-Bendenîcî'nin eseri, sadece bir reddiye metni olmanın ötesinde, mezhepler arası ilişkilerin fetvalar yoluyla nasıl şekillendiğini göstermesi açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. El-Bendenîcî ve eserleri hakkında Türkiye'de herhangi bir akademik çalışmanın bulunmaması, bu makalenin alana sağlayacağı katkıyı daha da önemli hale getirmektedir.

Anahtar kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Bendenîcî, Ehl-i Sünnet, Şia, Sahabe, Reddiye.

Giriş

Ebü'l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Musa el-Bendenîcî, 1203/1788 yılında Bağdat'ta doğmuş, yaşamını Kâdirî ve Nakşibendî tarikatına mensup bir Haneî âlim olarak sürdürerek 1283/1866 yılında Bağdat'ta vefat etmiş bir kimsedir. el-Bendenîcî Bağdat'ta bulunduğu yıllarda, günümüzde Pakistan sınırları içinde bulunan Hindistan'ın uzak bölgelerinden olan Cihanâbâd eyaletinin merkezi Lahor'da kendilerini Ehl-i Sünnet geleneğine mensup ve Haneî mezhebinin mukallidlerinden addeden bazı kimseler, sahabe ve özellikle Hulefâ-i Râşidîn hakkında sebbetme kavilinden yakışksız ifadelerde bulunmuştur. Bölgenin ileri gelen meşâyih kendilerini bu tavırdan vazgeçirmeye çalışsalar da onlar, söz ve fiillerinde daha ileriye gitmişlerdir. Bunun üzerine ulema ve meşâyih, Osmanlı Devleti'nin bölgede altı yıl valiliğini yapmış bulunan Bağdat valisi Ebu'l-Mekârim Ali Rıza Paşa'ya (öl. 1262/1846) bir heyet yoluyla meseleyi arz ederek ulemanın görüşlerini ve bu konudaki fetvasını talep etmiştir. Vali Ebu'l-Mekârim Ali Rıza Paşa, fetva yazımı için müellifimiz Bendenîcî'yi görevlendirmiştir.

Sebbü's-sahabe meselesi, Osmanlı Devleti zamanında (1300-1922), çeşitli alimlerce üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Böyle bir meseleyi Osmanlı nezdinde diri tutan unsurlardan biri Osmanlı tebaası olan İmâmî temayüllü Kızılbaşlar olup, diğeri Safevî Devleti'nin (1501-1736) sahabeye yönelik ağır itham ve söylemleri olmuştur. Safevîlerin 1501'de kurulmasıyla İslam dünyasının temsiliyeti Şîî-Sünnî mücadelesi olarak okunmuş, Şîîlerin Hz. Ali'yi ve evlatlarını imam olarak kabul edip ilk üç halifenin hilafetini gayr-ı meşru saymaları, başta Hz. Muaviye olmak üzere sahabenin ileri gelenlerini tan etmeleri, Râfızîlere reddiye

muhtevalı çeşitli risalelerin ve eserlerin kaleme alınmasına neden olmuştur. 1500'lü yıllarda başta İbn Kemal Paşa olmak üzere Osmanlı Devleti'ndeki pek çok Sünnî âlim Râfızîleri tekfir, tadlil ve teberri edici mahiyette risaleler yazmışlardır.¹ Râfızî ismi genel manasıyla Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetini reddeden, bununla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Ali'yi nasla tayin ettiğinde icmâ eden, sahabenin ekseriyetinin Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'ye uymayı terk ederek dalâlete düştüklerini kabul eden kimseleri ifade etmektedir.² Bu kavram ilk olarak Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn (ö. 122/740) tarafından kullanılmıştır. Şöyle ki; Hişam b. Abdülmelik (ö. 125/743) zamanında (724-743) Kûfelilerin daveti üzerine bir isyan başlatmak üzere Kûfe'ye giden Zeyd b. Ali, kendisini isyana teşvik eden ve Kûfe'ye çağırان taraftarlarının ona, Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'e dair kanaatini sorması, onun Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'in hilafetini kabul ve dost ettiğini söylemesini üzerine yalnız bırakılmış, 122 yılında başlayan isyan kısa süre içerisinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zeyd b. Ali'nin ilk iki halifeden dolayı kendisinden yüz çevirenler için "rafaztumûnî (beni terk ettiniz)" kelimesini kullanması, daha sonradan Hz. Ali'yi ve neslini imam kabul

¹ Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemal Kemalpaşazâde, *Risâle li Hakkı'z-Zenâdika* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla Koleksiyonu, 1829), 4b-5a; Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemal Kemalpaşazâde, *Kam'u'r-Ravâfız* (Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 HK 1310); Mevlâ Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa Kemalpaşazâde, *Münîra Dini Öğüt ve Akâide Dair Aydınlatıcı Bir Risâle*, çev. Faruk Mergen (İstanbul: Kitâbî, 2023), 54-55; Faruk Mergen, *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle li Hakkı'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza ve Zındıklara İlişkin Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019).

Ancak *Kam'u'r-Ravâfız* adlı risalenin Kemalpaşazâde'ye ait olmadığı tarafımızca tespit edilmiştir. Zira risalenin son sayfasında "Helali haramdan ayırt eden Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi (Allah ona rahmet eylesin) şöyle fetva vermiştir" ifadesine yer verilmiştir. Şeyhülislam Kemalpaşazâde 940/1534 yılında, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi ise 982/1574 yılında vefat etmiştir. Yani arada yaklaşık yarım asır bir zaman dilimi vardır. İfadede Ebüssuûd Efendi'den nakilde bulunduğu da göz önünde bulundurulacak olursa *Kam'u'r-Ravâfız* adlı risalenin yazımının en azından yarım asır sonra gerçekleştiği, Kemalpaşazâde'ye ait olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bkz. Kemalpaşazâde, *Kam'u'r-Ravâfız*, 40b.

² Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Ebî Bîşr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn (İlk Dönem İslam Mezhepleri)*, çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 60-61.

edenler için kavramsal bir çerçeveye bürünmüştür.³ Biz de çalışmamızda Râfıza kelimesini kullanırken Hz. Ebu Bekir’le Hz. Ömer’in hilafetini kabul etmeyen, sadece Hz. Ali’yle neslinin imametini kabul edip sahabeye tan eden kimseleri kastedeceğiz.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu’nda yer alan Bendenîcî’nin *Risâle fî Beyânî Fezâilî’s-Sahâbe ve Reddî’s-Şîa* adlı eseri sahabeye hakaretlerde bulunmanın Ehl-i Sünnet nezdindeki hükmünü kaleme alan, meselenin arka planını ihtiva eden bir risaledir. Bu risale, “*el-Ecvibetü’l-Bendenîciyye ‘ale’l-Esileti’l-Hindiyye*” ismiyle Abdülaziz Salih el-Mahmud eş-Şâfiî’nin tahkik ve talikiyle 2008 yılında neşredilmiştir.⁴ Bizim elimizdeki nüshayla tamamına yakını uyumlu olan bu tahkikte, muhakkikin ana nüshası Bağdat’ta Mektebetü’l-Evka’ ta Mecâmî’ 1/6590 şeklinde kayıtlı olan 24 varaklı bir risaledir. Söz konusu tahkikte kullanılmış nüshanın müstensihî, Bağdat valisinin divan kâtibi Kasım Efendi olup kendisi tıpkı elimizdeki nüsha gibi müellif nüshasından risaleyi istinsah etmiştir.⁵ Muhakkikin kullandığı bir başka nüshaysa 2/542 şeklinde kayıtlı ve kütüphane bibliyografyacısı Abdullah el-Cebbûrî tarafından “*Cevâbu Risâle min Lâhûr fî Hakki Sebî’s-Sahâbe*” olarak isimlendirilen risaledir.⁶ Muhakkik Abdülaziz Salih, Mektebetü’l-Kâdiriyye’de, Mecâmî’ 1482 numaralı başka bir nüshanın daha olduğunu ancak kendisinin buna erişemediğini belirtmiştir. O, bu nüshanın 2 Zilkâde 1280 (9 Nisan 1864) tarihinde istinsah edildiğini zikretmiş, ancak istinsahın asıl nüshadan mı gerçekleştiğine dair bilgi vermemiştir.⁷ Muhakkikin incelediği nüshalar, Irak’taki kütüphane arşivlerinde bulunan nüshalar özelinde olup bizim kullandığımız İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde kayıtlı risalenin incelenmediği ve bilinmediği görülmüştür. Gerek muhakkikin bu risaleye vakıf olmayışı gerekse de ülkemiz ilim dünyasında Bendenîcî’ye ve eserine dair bilgilerin

³ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn (İlk Dönem İslam Mezhepleri)*, 120-121; Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-Fırak* (Kahire: Mektebetü İbn Sînâ, 1988), 44-45.

⁴ Ebu’l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Celâluddin Musa el-Kâdirî en-Nakşibendî el-Bağdâdî el-Bendenîcî, *el-Ecvibetü’l-Bendenîciyye ‘ale’l-Esileti’l-Hindiyye* (İsmâiliyye-Mısır: Mektebetü’l-İmâm el-Buhârî, 2008).

⁵ el-Bendenîcî, *el-Ecvibetü’l-Bendenîciyye*, 13.

⁶ el-Bendenîcî, *el-Ecvibetü’l-Bendenîciyye*, 13.

⁷ el-Bendenîcî, *el-Ecvibetü’l-Bendenîciyye*, 13-14.

çok az oluşu, yakın yüzyılda kaleme alınan bu eseri ve müellifini önemli kılan hususlar arasındadır.

Bu çalışmada Bendenî'nin hayatı, risaleyi yazış amacı ve risalenin muhteviyatı betimleyici bir metotla anlatılmıştır. Çalışmada öne çıkan hususlardan biri Ehl-i Kible'nin tekfir edilip edilemeyeceği meselesidir. İmamet meselesi söz konusu olduğunda *tekfir*, *tadlîl* ve *teberrî* gibi ötekileştirici yargılardan geri durulmadığı bu makalede öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Hz. Ali'nin hakkının gasp edildiği fehvasınca sahabeye hakaret edilmesi, onun başta Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer olmak üzere diğer sahâbilerden üstün tutulması inancı en hafif manada bidat olduğu ve bu kimselerin dövülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada kısmî de olsa XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında Sünnî-Şîî ilişkileri bağlamında mezhepler arası etkileşimi ve fıkıh literatürünün bu tartışmalardaki rolü değerlendirilmiştir. Ebü'l-Hüdâ Safâuddin el-Bendenî'nin reddiyesi, yalnızca sahabeye yönelik olumsuz söylemlere karşı bir savunma metni olarak değil, aynı zamanda dönemin Osmanlı dini otoritesinin mezhep sınırlarını nasıl çizdiğini gösteren önemli bir belge niteliğindedir. Özellikle Hindistan'daki Hanefî ulemanın, doğrudan Osmanlı'nın hâkimiyetindeki Bağdat'tan fetva talep etmeleri, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda zayıflamasına rağmen Sünnî dünyada otorite merkezi olarak algılanmaya devam ettiğini göstermektedir. Bendenî'nin reddiyesi, mezhep sınırlarını belirlemede fıkıh metinlerinin önemini vurgulamaktadır. Çalışmada ortaya konduğu üzere, imamet ve sahabenin fazileti gibi konular genellikle kalam ve akaid literatüründe incelenmekteyken, Bendenî'nin eseri, bu tartışmaların fıkıh bağlamında da ele alındığını göstermektedir. Bu durum, mezhepler tarihi çalışmalarında fıkıh kaynaklarının da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim müellif, sahabeye yönelik hakaretlerin hukuki ve ahlaki sonuçlarını değerlendirirken, dört mezhebin görüşlerini ele alarak fetva ve reddiye literatürü arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, XIX. yüzyıl Osmanlı dünyasında mezhep kimliklerinin nasıl şekillendiğini anlamak açısından bu reddiye önemli bir örnektir. Hindistan'daki Şîî toplulukların İngiliz yönetimi altındaki durumu, Osmanlı Sünnî ulemasıyla kurduğu ilişki, dini ve siyasi otoritenin sınırlarını anlamak açısından dikkate değerdir. Osmanlı ulemasının, mezhep sınırlarını belirlerken fetva mekanizmasını etkin bir şekilde

kullanması, dönemin mezhepsel dinamiklerini şekillendiren önemli bir unsur olmuştur.

1. Bendenîcî'nin Hayatı

Kaynaklarda ismi Ebu'l-Hüdâ Safâuddîn İsa b. Celâlüddîn Musa b. Cafer el-Bendenîcî el-Kâdirî en-Nakşibendî el-Bağdâdî olarak belirtilmektedir.⁸ Soyunun, Bendenîcen veya Bendenîc olarak ifade edilen Irak'ın şu anki Diyala vilayetindeki Mendeley şehrinden olduğu söylenmiştir.⁹ Nitekim risalenin derkenarında bulunan minhuvat kaydında Bendenîcî nisbesiyle alakalı şöyle bir kayıt düşülmüştür: "Bendenîcî, Bendenîc beldesinin valisi eş-Şeyh es-Seyyid Ali el-Kâdirî el-Bendenîcî el-Kebîr'e ait el-Kâdiriyyetü'l-Bendenîciyye tarikatına ait bir nisbedir... Bu kelime Bendenik lafzından muarreb bir kelimedir. Anlamı da Rumlar ile Acemler arasındaki çizilen sınırdan kinaye olarak 'güzel bağlantı (er-rabtu'l-hasen)' demektir. Bu kelime sonradan Arapçalaştırılmış olup kimileri ba harfini mim'e dönüştürüp Mendenîc olarak telaffuz etmiştir. Şu an bu belde galat-ı meşhur olarak Mendelicîn ve Mendeley olarak isimlendirilmektedir."¹⁰ Ömer Rıza Kehhâle eserinde bu yerin ismini Bendebîc olarak belirtmiş, dolayısıyla İsa b. Musa'yı el-Bendebîcî olarak nisbelemiştir.¹¹ Bendenîc, Bağdat'ın Nehrevan nahiyelerinden biri olup İran sınırına üç menzil¹² uzaklıktadır.¹³ Babası Şeyh Celâlüddîn, Bendenîc sakinlerinden Kâdirî tarikatına mensup âlim, fakih bir kimse olup daha sonraları Bağdat'a giderek ilim tahsilinde bulunmuştur. Bağdattaki ikameti sırasında Nakşibendî tarikatı şeyhi Müceddid Halid b. Ahmed en-Nakşibendî'ye (öl. 1242/1827) intisap etmiş, bir müddet sonra onun Bendenîc'teki halifesi olmuştur. Bendenîc'te

⁸ İmâd Abdusselâm Raûf, *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî Hayâtuhû ve Âsâruhû* (Irak: Matbaatu Minâre, 2009), 7.

⁹ Muhammed Salih el-Câbirî (ed.), *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ el-'Arab el-Müslimîn* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005), 4/129.

¹⁰ Ebu'l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Celâlüddin Musa el-Kâdirî en-Nakşibendî el-Bağdâdî el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyâni Fezâilî's-Sahâbe ve Reddî's-Şîa* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi), 2a.

¹¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcim Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye* (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957), 595.

¹² Bir menzil dört fersaha karşılık gelmektedir. Bir fersah da 5685 metreye tekabül ettiğine göre Bendenîc'in İran sınırına uzaklığı yaklaşık 23 km'dir. Menzil ve fersah uzunluk ölçüleri için bkz. Murat Kotaman, "1 Fersah kaç menzil – kaç metre Yapar?", 2019.

¹³ Seyyid Mahmud Şükrî Âlûsî, *el-Miskü'l-Ezfer fî Neşri Mezâyâ el-Karnî's-Sânî 'Aşar ve's-Sâlis 'Aşar* (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2007), 1/322.

1223/1808'de bir tekke kurarak hayatının sonuna kadar burada ilim ve irşad faaliyetlerini sürdürmüş olan Şeyh Celâlüddin Musa, 1238/1822'de İranlılarla yapılan savaşta şehit olmuştur. Ebu'l-Hüdâ Safâuddîn'in kardeşi Şeyh Muhammed Salih el-Bendenîcî el-Hanefî en-Nakşibendî bölgenin meşhur hattatları arasında yer almıştır. İlim geleneğine sahip bir aileye mensup olan müellifimiz Ebu'l-Hüdâ Safâuddîn, ilk ilim tahsilini babasının yanında almış, babası gibi hem Kâdirî hem Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir.¹⁴

Babasından başka ilim aldığı dönemin önde gelen isimlerinden bazısı şunlardır:

• **Bağdat'ın fetva emini Derviş b. 'Arab Hıdır el-Bağdâdî:** İlimlerin usul ve prensipleriyle Hanefî fıkının temel ilkelerini kendisinden öğrenmiştir.

• **Hüseyn Kemâlüddin el-Kerkûkî el-Bağdâdî el-Hanefî:** Hanefî fıkhı, (İmam Buhârî'ye uzanan bir sened ile) *Câmi'u's-Sahîh*, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*, *Kenzu'd-Dekâik*, *Şerh-u Sirâciyye* (ferâiz bahsi), *el-Hidâye* (1/4'i) gibi çeşitli ilimlere ait kitapları kendisinden okumuştur.

• **Hâlidîyye kolunun şeyhi ve kurucusu Ziyâuddin Halid b. Ahmed en-Nakşibendî (öl. 1242/1827):** Nakşibendiyye tarikatını Bendenîcî bizzat ondan almış ve yine onun elinden sûfî hırkası giyinmiştir. Kendisinden farklı zaman dilimlerinde üç defa ilmî icâzet almıştır. Bunlar sırasıyla; 1228/1813'te Hatm-i Hâcegân kıraati, 1235/1820'de semâî ve şifâhî olarak genel icâzet ve kendisinden *el-Mesâbih* ve *Şerh-i Akâid-i Adûdiyye* kitaplarını okumuş, 1237-1238/1822-1823'te de babasının İranlılar ile yapılan savaşta şehit düşmesi üzerine genel bir icâzet alıp Dimeşk'e gönderilmiştir.

• **Abdurrahman b. Hüseyin Bey er-Ruzbehânî el-Kürdî el-Kerkûkî el-Bağdâdî (öl. 1270/1853):** Bazı tefsir kitapları ile *el-Akâidü'n-Nesefiyye* eserini kendisinden okumuştur.

• **Osman b. Sened el-Vâilî el-Basrî el-Bağdâdî (öl. 1242/1827):** (İmam Buhârî'ye uzanan bir sened ile) *Câmi'u's-Sahîh*, *Delâilü'l-Hayrât* gibi eserleri kendisinden okumuştur.¹⁵

¹⁴ Raûf, *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî*, 9-13; el-Câbirî, *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ*, 4/129.

¹⁵ Raûf, *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî*, 15-21.

Bağdat'taki hocalarının haricinde, yapmış olduğu rihlelerle yine önemli hocalardan dersler aldığı bilinmektedir. Dimeşk, İstanbul ve Hicaz'a defaatle seyahatlerde bulunmuştur. Dimeşk'te Allâme Abdurrahman b. Muhammed el-Kezberî ed-Dimeşkî (öl. 1262/1846), Hamid b. Ahmed el-'Attâr (öl. XIII/XIX. asır), Emevî Camii'nin Haneî İmamı Şeyh Ömer Efendi el-Kusçî el-Âmidi (öl. XIII/XIX. asır), Medine'de Şeyh Ali b. Yusuf el-Başîlî (öl. XIII/XIX. asır) kendisinden ilim öğrendiği zevat arasındadır.¹⁶

Yukarıda ismi zikredilen ve zikredilmeyen hocalarından almış olduğu derslerle çeşitli ilimlerde derin bilgi sahibi olmuştur. Meşhur müfessir Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) torunu olan Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1342/1924) bu ilimlerden bazılarını sarf, nahiv, mantık, beyan, fıkıh, fıkıh usulü, tarih, hadis, tefsir, kalam ve cedel şeklinde sıraladıktan sonra "bu ilimlerde kendisine ulaşılamayacak bir ilim dağı ve rekabet edilemeyecek bir derya" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçeyi şiir inşad edecek kadar iyi bilmekte, kıvrak bir zekâ, üstün bir anlayış, muttaki ve salih vasıflarına da haiz olduğunu ifade etmiştir.¹⁷ Hem ilmî hem şahsî konumuyla Irak'ta temeyyüz eden Bendenîcî, Bağdat valisi Davud Paşa'nın¹⁸ (ö. 1267/1851) takdirini kazanmıştır. Davud Paşa Bağdat'ta Haydarhâne Camii'ni yenileyip yanına medreseyle kütüphane eklemiş ve Ebu'l-Hüdâ Safâuddîn'i Bağdat'ın "reîsü'l-müderrişin" unvanıyla bu medresenin başına geçirmiştir.¹⁹ Söz konusu medresede kendisinden birçok önemli isim ilim tahsil etmiş, bunlardan en önemlileri meşhur şair Sadeddin Abdülbaki'yle (öl. 1292/1875) fakih Şevvafzâde b. Said el-Kebîsî'dir (öl. XIV/XX. asrın ilk çeyreği).²⁰ Kaynaklarda müellifin *Câmiü'l-Envâr fi Menâkıbi'l-Ahyâr* ve *el-Ecvibetü'l-Bendenîciyye 'ale'l-Esileti'l-Hindiyye* adlı

¹⁶ el-Câbirî, *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ*, 4/130; Raûf, *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî*, 23-25.

¹⁷ Âlûsî, *el-Miskü'l-Ezfer*, 1/319-321.

¹⁸ Bağdat Kölemen valilerinin sonuncusu olan Davud Paşa, 1774 yılında Tiflis'te doğmuş, 1851 senesinde Medine'de vefat etmiştir. 1817'de Bağdat valisi olmuş, valiliği sırasında şehrin alt yapısının yanında ilim camiası için cami ve medreseler onarmış ve yaptırmıştır. Bkz. Zekeriya Kurşun, "Dâvud Paşa, Kölemen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/38-39.

¹⁹ Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm Kâmusu Terâcimi li-Eşhuri'l-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 7/110; el-Câbirî, *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ*, 4/130; Raûf, *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî*, 131.

²⁰ Âlûsî, *el-Miskü'l-Ezfer*, 1/181 ve 325.

eserlerinden bahsedilmektedir. Yaklaşık seksen yaşındayken 17 Recep 1283 (25 Kasım 1866) tarihinde Bendenîcî'te vefat etmiştir.²¹

2. Bendenîcî'nin Risaleyi Yazış Gayesi

Ebu'l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Musa el-Bendenîcî'nin bu risalesi yukarıda ifade edildiği üzere kimi kaynaklarda *el-Ecvibetü'l-Bendenîciyye 'ale'l-Esileti'l-Hindîyye* şeklinde isimlendirilmiş, kimi kaynaklarda *Risâle fî Beyânî Fezâilî's-Sahâbe ve Reddî's-Şîa* olarak adlandırılmıştır. Elimizdeki yazma nüshada bu isim tercih edilmiştir.²²

Benzer bir risale Ebu's-Senâ Şehâbeddin Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî tarafından kaleme alınmıştır.²³ Âlûsî de eserini *el-Ecvibetü'l-'Irâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye* şeklinde isimlendirmiştir. Bir başka benzerlik eserin yazılış tarihidir. O da Bendenîcî gibi Hindistan'dan gelen bu soruları 1243/1827 yılında yazmaya başlamıştır.²⁴ Hatta muhakkikinin ifadesine göre benzer bir gerekçeyle risaleyi dönemin Bağdat valisinin önce Bendenîcî'ye ardından bizzat Âlûsî'ye yazmasını emrettiğini söylemiştir. Bu risale Bendenîcî'ninkine benzer olarak bir mukaddime, üç fasıl ve bir hatime olacak şekilde tertip edilmiştir.²⁵

Risalesini II. Mahmud'a ithafen kaleme aldığı belirten müellif, halifeye uzun uzun dua etmiş, bu duanın kendisinin sabah-akşam okuduğu bir vird haline dönüştüğünü söylemiştir. Müellif risaleyi kaleme almasının sebebi olarak 1243/1827 senesinde rüyasında defalarca görmüş olduğu Sultan II. Mahmud'un bir cevap yazması gerektiğine dair emri üzerine olduğunu belirtmiştir.²⁶ Risalesini yazma gerekçesini Bendenîcî şöyle ifade etmektedir: Hindistan'da birtakım bidat ehli kimseler türemiştir. Cihanâbâd beldelerinden biri olan Lahor'dan bu bidatçı kimseler hakkında bazı Ehl-i Sünnet uleması istimdatta bulunmak üzere bir elçiyle mektuplarını Bağdat'a göndermişlerdir. Mektupta ifade ettiklerine göre bidatçiler, bulundukları yerlerde kendilerinin seyyid oldukları ve pek kıymetli bir şerefe sahip oldukları iddiasını gütmüşler,

²¹ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 7/110; el-Câbirî, *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ*, 4/131; Âlûsî, *el-Miskü'l-Ezfer*, 1/322.

²² el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyânî Fezâilî's-Sahabe*.

²³ Ebu's-Senâ Şehâbüddin Mahmud b. Abdillâh el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-'Irâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye* (Mısır: Dârü İbn 'Affân, 2007).

²⁴ el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-'Irâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye*, 22-23.

²⁵ el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-'Irâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye*, 23-25.

²⁶ el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyânî Fezâilî's-Sahabe*, 2b-3a.

Ehl-i Sünnet'e bağılı bulunduklarını ileri sürmüşlerdir. Onlar, Ehl-i Sünnet inancının aksine sahabenin ileri gelenlerine karşı yakışksız ifadelerde (sebb) bulunmuşlar, sahabeye özellikle de Hz. Muâviye'ye (ra) tan etmişler, bunu hem zahir durumlarında hem de gizli hallerinde yapmayı helal addetmişlerdir. Bölgenin uleması onları bu tavırlarından uzaklaştırmaya çalışsalar da başarılı olamamışlar hatta bu engelleme çabası bidatçilerin hırsını daha da artırmıştır. Bu gerilim, beldelerinde kendileriyle onlar arasında bitmek bilmeyen şiddetli bir düşmanlık meydana getirmiştir. Bunun üzerine tam anlamıyla ne yapmaları gerektiğine dair fetva istemek üzere Medinetü's-Selam Bağdat'ın Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye-i Müceddidiyye tarikatlarına mensup birtakım ulemaya elçilerini göndermişlerdir. Elçinin ismi Seyyid Şihabuddin olup o, ilk olarak Nakîbu'l-Eşraf es-Seyyid Mahmud Efendi el-Kâdirî ibnü's-Seyyid Zekeriya'ya²⁷ (öl. 1252/1836) gitmiş, Nakîbu'l-Eşraf onu Bağdat, Basra ve Şehrezûr'un veziri Ebu'l-Mekârim Ali Rıza Paşa'nın²⁸ huzuruna getirmiş, Paşa da bu işi Bendenî'ye tevdi etmiştir.²⁹

Kaynaklarda kendilerini Ehl-i Sünnet'e nispet eden bu kimselerin kimler olduğu maalesef net bir şekilde tespit edilememiştir. Zira sahabeye tan eden bu kimseler hakkında verilen bilgiler, onların Râfîzî/Şîî inancına

²⁷ Bağdat'ın ileri gelenlerinden biri olan Seyyid Mahmud b. Zekeriyya, valiliğinin ilk zamanlarında Ebü'l-Mekârim Ali Rıza Paşa ile arası iyi olsa da 24 Muharrem 1252 (11 Mayıs 1836 Çarşamba günü) tarihinde valinin emriyle Bağdat'tan Süleymâniye'ye gönderilmiştir. Sürgüne çıkmadan önce İmâm-ı Âzâm'ın türbesinin kapısında günlerini geçirmiş, hicri 1252 yılının Safer ayının ortasında Salı günü gece saat ikide Süleymâniye'ye doğru yola çıkmıştır. Sürgüne gönderildiğinde yanında Seyyid Muhammed Saîd et-Tekeli de vardı. Sürgünde bulunduğu günlerde vefat eden Seyyid Mahmud b. Zekeriya, Mektebetü'l-Kâdiriyye'nin avlusuna gömülmüştür. Ebu's-Senâ Şihâbuddin el-Âlûsi, menfi muamelelerinden dolayı onu sert bir şekilde eleştirmiştir. Bkz. Abbas el-'Azzâvî el-Mehâmî, *Mevsûâtü Târîhi'l-İrâk beyne İhtilâleyn* (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 2004), 7/40.

²⁸ Aslen Trabzonlu olan Ali Rıza Paşa sırasıyla Manisa müsellimi, İzmir gümrükçüsü ve Menemen voyvodası olduktan sonra 1244/1828-29 yılında Halep valisi Rauf Paşa'ya kethüdâ olmuştur. Ardından sırasıyla 1245/1829-30 senesinde Halep valiliği, 1246/1830-31 senesinde de Diyarbekir valiliği yapmıştır. II. Mahmud'un emriyle Bağdat'ta bulunan Davud Paşa'yı oradan çıkarmakla görevlendirilmiş ve kölemen idaresini ortadan kaldırmakla görevinde başarılı olması sonucu Bağdat valiliği kendisine tevdi edilmiştir. 1253/1837-38'de Bağdat valiliğinin yanında Şehrizor'un, 1256/1840 yılında da Cidde valiliği uhdesine ilave edilmiştir. 1258/1842'de Şam valisi olan Ali Rıza Paşa Ramazan 1262'de (Eylül 1846) Şam'da vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/301.

²⁹ el-Bendenî, *Risâle fi Beyânî Fezâil's-Sahabe*, 3a-4b.

yakın olduklarını göstermektedir. Nitekim Zaferuddîn Rızvî, Ahmed Rıza Han Barelvî'nin (öl. 1339/1921) hayatını anlattığı eserinde Hindistan'da başta Hz. Muaviye olmak üzere sahabeye tan eden bir grubun varlığından bahsetmiştir. Rızvî, bu gruba "Redd-i Müfsika (Fasıklara Reddiye)" başlığı altında Râfızîlerden bir grup olarak değinmiş ve Ahmed Rıza Han'ın onlara yönelik reddiyelerinin varlığından söz etmiştir.³⁰ Onların Hindistan'da bir topluluk olarak sivrilmelerine sebep olan söylem Hz. Muaviye'ye fasık demeleri, oğlu Yezid'in yaptıklarından dolayı onu sorumlu tutmalarıdır.³¹ Elimizdeki risalenin 1254/1838'de yazılıp 1268/1852 yılında istinsah edildiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda³² topluluğun 1272-1339/1856-1921 yıllarında yaşamış olan Ahmed Rıza'nın yaşadığı dönemde var olması mümkündür. Dolayısıyla Rızvî'nin bahsettiği Râfızîler ile elimizdeki risalede konu edilen ve kendilerini Ehl-i Sünnet'e nispet eden kimselerin aynı kişiler olması imkân dahilindedir. Nitekim XIX. yy.'da Hindistan'daki Şîîler, özellikle İngiliz yönetimi ve yerel Sünnî otoritelerin gözetimi altında, dinî kimliklerini korumak adına farklı stratejiler geliştirdiler. Bu zamana kadar Sünnî idareler altında yaşayan Şîî topluluklar, XIX. yy.'da Hindistan'ın İngilizler'in sömürüsüne geçmesi, İngilizlerin mezhepsel ayrışmalara doğrudan müdahil olmaması, Şîîlerin daha açık bir şekilde inançlarını ifade etmelerine imkân sağlamıştır.³³ İngiliz yönetimi altında takiyyeyi terk edip inançlarını daha açık bir şekilde yaşamaya başlayan Şîîler, medreseler kurarak Şîîliğin temel öğretilerini sistematik bir şekilde yaymaya başlamışlar; Şîî ulema eserlerini bastırarak hem kendi topluluklarına hem de Sünnî halka yönelik savunular kaleme almışlardır. Sünnî ulemanın kendilerine yönelttiği suçlamalara doğrudan reddiye yazılmaya başlanmış, Ehl-i Beyt'in faziletleri ve imamet doktrini konuları bu eserlerde özellikle işlenmiştir. Yine Muharrem matem törenleri açıktan icra edilmiştir.³⁴ XIX. yy.'a kadar Hindistan'da Şîîlerin mezhebî kimliklerini rahatça açıklayamamaları, Sünnî topluluklar içinde takiyye

³⁰ Rızvî Zaferuddin, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, ed. Muftî Muhammed Mutî'urrahman Rızvî (Lahor: Mektebe Nebeviyye, 2003), 204.

³¹ Zaferuddin, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 204-205.

³² el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 27b-28a.

³³ Saiyid Athar Abbas Rizvi, *A Socio-Intellectual History of the Isna 'Ashari Shi'is in India* (Australia: Ma'rifat Publishing House, 1986), 2/302.

³⁴ Rizvi, *Isna 'Ashari Shi'is in India*, 2/347-352.

yaparak yaşamalarına neden olmuş, ancak İngiliz yönetimi altındayken takiyye bir kenara bırakılarak inançlarını açıktan yaşamaya başlamışlardır. Dolayısıyla Bağdat’a gönderilen mektupta ifade edilen “Sünnîlik iddiasındaki bidatçıların”, takiyye yaptıkları dönemde Sünnî olarak gözüken Şîî kimseler olma ihtimali yüksektir. Nitekim Ahmed Rıza Han Barelvî’nin başta Hz. Muaviye olmak üzere tüm sahabeye hakaretler edip Ehl-i Beyt’in faziletlerini ve Hz. Ali’nin imametini savunan kimseler haklarında reddiye yazdığı güruhla mektuptaki bidatçı Sünnîler olarak ifade edilen topluluk aynı kimseler gibi görünmektedir.

Lahor’daki ulemanın fetva istemek üzere elçilerini Bağdat’a göndermelerinin arka planında muhtemel birkaç sebep yer almaktadır. İlki Bendenîcî’nin ifade ettiği üzere bölgenin âlimleri bu bidatçılara söz geçirmeye güç yetirememiş ve meseleyi halifenin kendilerine en yakın bölge olarak hükmettiği topraklara ulaştırarak sorunu merkezden nihai olarak halletmek istemeleridir. Diğer bir ise Hint Alt Kıtası’nın ekseriyetle Haneî olması göz önünde bulundurulacak olursa Ehl-i Sünnet iddiasındaki bu kimselerin aynı zamanda fıkhî Haneî olabilecekleri sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet’in Haneî mezhebine tabi oldukları iddiasında bulunan bu kimselere verilecek en güzel cevabın, bizzat imamın kabrinin bulunduğu yer olan Bağdat’taki Meşhed-i Ebu Hanîfe etrafındaki Haneî ulemasından gelecek düşüncesi içinde olmalarıdır. Tüm bu ihtimallerle birlikte Hind ulemasının Bağdat’la olan irtibatı çok daha geriye uzanmaktadır. Hintli tüccarların uğrak yerlerinden biri olan Bağdat’ta, Hintlilerin yönetiminde farklı tarihlerde iki tekke inşa edilmiştir. İlki XVII. yüzyılın ikinci yarısında Abdülkerim Efendi Tekkesi, ikincisi XVIII. yüzyılın başlarında Abdülhak Turabî Tekkesi’dir. Abdülkerim Efendi Tekkesi’nin 1860’ların başına kadar açık olduğu bilinmektedir.³⁵ Bir diğer tekke olan Abdülhak Turabî Tekkesi, Meşhed-i Ebu Hanîfe’nin yanında bulunmaktadır. Tekkenin bânisi ve şeyhi Abdülhak Turabî, ondan sonraki isim Derviş Mehmed Lahûrî’dir. Derviş Mehmed’den sonra Derviş Ali Hindî, ondan sonra Derviş Hacı Mehmed Lahûrî vazife icra etmiştir. Abdülhak Turabî Tekkesi’nin de 1860’ların başına kadar aktif olduğu bilinmektedir.³⁶ Hintli Sünnî

³⁵ Ali Emre İşlek, *Osmanlı Devleti’nde Hindî Tekkeleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora, 2020), 107-108, 111.

³⁶ İşlek, *Osmanlı Devleti’nde Hindî Tekkeleri*, 112-114.

Müslümanların, karşılaştıkları problemi bir ilim merkezi olan ve Meşhed-i Ebu Hanîfe'yi içerisinde barındıran Bağdat'tan talep edilen bir çözüm üzerinden halletmeye çalışmaları, bölgeyle irtibatlarının eskiye dayanması göz önünde bulundurulacak olursa makul gözükmektedir. Ayrıca 28 Zilhicce 1113 (26 Mart 1702) tarihli belgede "İmam-ı Azam'ın asitanesinde şeyhülharem olan Ali'nin refinden eş-Şeyh Türebî'ye vazife tevcihi" ifadeleri kullanılmıştır ki bu, Mekke ve Medine'nin haricinde Meşhed-i Ebu Hanîfe için de "harem" ifadesinin kullanıldığını göstermekte, dolayısıyla Meşhed'e duyulan saygıya işaret etmektedir.³⁷

Müellif, meselenin kendisine bu şekilde intikal ettiğini belirttiikten sonra eseri yazmaya başlamıştır. Dört bölüme ayırdığı risalesinin ilk bölümünde, Ehl-i Sünnet'e göre sahabe ne demektir, kime denir, fazilette birbirlerine karşı üstünlükleri söz konusu mudur, Hulefâ-i Râşidîn, hususen Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'e tan etmenin hükmü nedir gibi sorular etrafında meseleyi incelemiştir. İkinci bölümde sahabe hakkında inzal olunan âyetlerle birtakım rivayetler zikredilmiştir. İlk iki bölümde sahabenin İslam dinindeki konumunu ortaya koyduktan sonra üçüncü bölümde sahabeye sebbetmenin Ehl-i Sünnet'in bir tavrı olup olmadığını değerlendirmiştir. Dördüncü bölümde Hanefilik dışındaki diğer mezheplerin görüşleri de ele alınarak talep edilen fetva verilerek hatimeyle esere son verilmiştir. Benzer olay örgüsünü Âlûsî eserinin mukaddimesinde yazmış³⁸, ardından Lahor meşayihinin sorusunu kısaca zikrettikten sonra Ali Rıza Paşa'nın talebi doğrultusunda çok meşgul olmasına rağmen Hz. Peygamber'in "Kim kendisinden bir ilmi gizlerse ateşten bir gem ile dizginlenir" hadisinden ötürü cevap yazmak zorunda kaldığını söylemiştir.³⁹

Ebü'l-Hüdâ Safâuddin risalesini, gördüğü rüya ve Ebu'l-Mekârim Ali Rıza Paşa'nın kendisini bu işle vazifelendirmesi üzerine 1243/1827 yılında yazmaya başladığını, 1254/1838'de eserini bitirdiğini ifade etmiştir.⁴⁰ Elimizdeki nüsha Bendenî'nin hayatta olduğu sırada 1268/1852 yılında asıl nüsha esas alınarak istinsah edilmiştir. Müstensih Ebu'l-Muzaffer Mehmet Namık Paşa (öl. 1310/1892) olup kendisi

³⁷ Adem Arıkan, *Bağdat'ta Meşhed-i Ebû Hanîfe Medresesi Tarihi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2024), 175.

³⁸ el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-İrâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye*, 50-52.

³⁹ el-Âlûsî, *el-Ecvibetü'l-İrâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye*, 55-56.

⁴⁰ el-Bendenî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 27b.

1265/1849'da Irak ve Hicaz müşirliğine atanmış, ilaveten iki kez Bağdat valiliğı yapmıştır.⁴¹ Risaleyi 1267/1851 senesinde göreve başladığı ilk valiliğı sırasında müellif nüshasından istinsah etmiştir. Zira müstensih Namık Paşa ferağ kaydında 7 Cemâziyelevvel 1268 (28 Şubat 1852) yılında yazdığını belirtmiştir.⁴²

2.1. Risâlede Atıfta Bulunulan Kaynaklar

Bendenîcî risalesini yazarken birçok kaynağı atıfta bulunmuş ve çoğu yerde kaynakların isimlerini zikretmiştir. Atıfta bulunulan bazı eserlerle müelliflerinin ismi şöyledir:

- *Akîdetü't-Tahâviyye* / Ebu Cafer et-Tahâvî (öl. 321/933)
- *Et-Ta'lîka* / Kadı Hüseyin Ebu Ali Merverrûzî eş-Şâfiî (öl. 462/1069)
- *El-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* / İbn Abdilber en-Nemerî (öl. 463/1071)
- *Eş-Şifâ* / Kâdî İyâz (öl. 544/1149)
- *El-Ğunye* / Abdulkâdir el-Geylânî (öl. 561/1166)
- *El-Muhît* / Radiyyüddin es-Serahsî (öl. 571/1176)
- *En-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* / Mecdüddin ibnü'l-Esîr (öl. 606/1210)
- *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi kenzi'd-dekâik* / Osman b. Ali ez-Zeylaî (öl. 743/1343)
- *El-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* / Cemâlüddin Yusuf b. İbrahim el-Erdebîlî eş-Şâfiî (öl. 779/1377 [?])
- *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs* / Zeynüddin el-İrakî (öl. 806/1404)
- *Şerhu menâri'l-envâr* / İbn Melek (öl. 821/1428'den sonra)
- *Fethu'l-bâkî bi-şerhi 'alâ Elfiyyeti'l-'Irâkî* / Kadı Zekerıyya el-Ensârî (öl. 926/1520)
- *Es-Savâiku'l-muhrika* / İbn Hacer el-Heytemî eş-Şâfiî (öl. 974/1567)
- *Fetâvâ el-Hindıyye* / Heyet (Başkan: Burhânîpurlu Şeyh Nizâm (öl. 1090/1679)
- *Tuhfe-i isnâ 'aşerıyye* / Abdülazîz ed-Dihlevî (öl. 1239/1824)
- *Hülâsatü'l-Bezzâziyye* / Müellifi meçhul

⁴¹ Abdullah Saydam, "Nâmık Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/379-380.

⁴² el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyânî Fezâil's-Sahabe*, 28a.

3. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ın Sahabe Hakkındaki Görüşü

Sahabe kelimesinin lügavî ve ıstılâhî tanımını yaptıktan sonra onların adaleti meselesini ele alan Bendenîcî, sahabenin hepsinin adaletli olup güzel amellere ve övgüye değer faziletlere sahip olduklarını belirtmiştir. Allah Teâlâ onları *“böylece, sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık”* [el-Bakara 2/143] *“siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz”* [Âl-i İmrân 3/110] buyurarak tezkiye etmiştir. Bu nedenle Allah'ın onlar hakkındaki bu şahitliğinin bile kendileri için yeterli olduğunu söylemiştir.⁴³ Ancak o, sahabenin adaletinden kastın hiç günah işlememiş anlamında olmadığını zikretmiştir. Çünkü bu durumları masumiyetin gereği olacağından Ehl-i Sünnet sahabeyi bu şekilde telakki etmez. Ona göre sahabenin adil olması, fasık bir halde ölmediklerinin, bilakis tövbeleri kendilerinden kabul edilip bağışlanmış oldukları manasını ifade etmektedir. Dolayısıyla onların birtakım günahlar işlemeleri veya fıskları, bizim için problem teşkil etmez, demiştir.⁴⁴ Kusurları olsa bile onların ayıpları araştırılmamalıdır. Zira Allah Teâlâ onları bağışlamış ve âyetle buyurduğu üzere onları en hayırlı ümmet kılmıştır. Sahabenin saygınlığına halel getiren, onlara iftiralar eden bir kimse melundur, hatta küfre girmesinden korkulur. Hepsi fazilet sahibi olsa da Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.a.) sahabenin icmâ'sı ile en üstün kimseler olup hilafetleri haklıdır.⁴⁵

Sahabe hakkındaki bu kısa girizgahtan sonra Bendenîcî, ikinci fasılda onların fazileti hakkında varid olan bazı âyet-i kerimeler ile hadisleri zikretmiş ve bu âyetler ile hadislere birtakım açıklamalar getirmiştir. Bu âyetler şöyledir: el-Hadîd 57/10, el-Hucurât 49/7-8, Nûr 24/55, el-Fetih 48/29, Âl-i İmrân 3/10, el-Bakara 2/143, el-Hucurât 49/15, el-Enfâl 8/74, et-Tevbe 9/88, et-Tevbe 9/20-21, Âl-i İmrân 3/195, el-Fetih 48/18 ve et-Tevbe 9/100-101.⁴⁶ Onun yukarıda zikredilen âyetlerden Fetih Sûresi 29. âyete dair açıklamalarına yer vermek konumuz açısından önemlidir: Âyetle Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'le beraber olanların inkârcılara karşı şedit, birbirlerine karşı merhametli olduklarını, yüzlerinde secde izlerinin bulunduklarını, Tevrat ve İncil'de bazı vasıflarının yer aldığını, iman edip

⁴³ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 6b.

⁴⁴ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 7a.

⁴⁵ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 7b.

⁴⁶ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 7b-15a.

salih amel işleyen bu kimselere büyük bir mükafat vadettiğini buyurmuştur. Müellif sahabenin yüce konumunu belirten bu âyete Şia'nın muhalefet ettiğini ve âyeti sahabenin sadece bazı seçkinleri için söz konusu ettiklerini belirtmiştir. Öyle ki bu sanki Allah Teâlâ ile Şia arasında hilafet problemi haline gelmiş, Allah sahabe hakkında onların kâfirlere karşı sert ve öfkeli olduklarını söylemişken Şiiler -hâşâ- sahabenin kâfir ve fâcir olduklarını; Allah onların birbirlerine karşı merhametli olduğunu buyurmuşken Şia birbirlerinden nefret ettiklerini söylemişlerdir. Allah Teâlâ sahabenin simalarında rükû ve secde izlerinin bulunduğunu belirtmişken Şia onların inkâr ehlinden fasıklar olduklarını; Allah onların kendisinin fazl-u rahmetini umduklarını söylemişken Şia sahabenin görünüşte İslam'a mensup olsalar da dünyayı amaç edindiklerini; Allah'ın onlara cennet vadinin yerine Şia onlar için cehennem olduğunu iddia etmişlerdir. Bendenîcî, âyette ifade edilenlere karşı Şiilerin sahabe hakkındaki tasavvurunun mukayesesini yaptıktan sonra şahit olarak Allah yeter, vekil olarak Allah yeter, Allah dilediğine hidayet eder, dilediğini saptırır, onlar (Şia) hayvanlardan aşağıdırlar, demiştir.⁴⁷

Müellifimizin risalesinde yer verdiği hadislerden bazıları şunlardır:

“Aşhabıma sövmeyin. Sizden biri Uhud Dağı kadar altın infak etse bile onların bir müddüne veya yarısına ulaşmaz.”⁴⁸

“Aşhabım hakkında Allah'a yemin olsun ki onları hedef haline getirmeyin! Kim onları severse şüphesiz benim sevgimden dolayı onları sevmiştir, kim onlardan nefret ederse benden nefret ettiği için onlardan nefret etmiştir. Kim onlara eziyet ederse muhakkak bana eziyet etmiş, bana eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur. Allah'a eziyet eden kişinin cezaya uğraması yakındır.”⁴⁹

Bendenîcî bu iki hadisi zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: Hz. Peygamber hayattayken ashaba söven, eziyet eden olmadı, zaten Resulullah (s.a.v.) hayattayken böyle bir şey olmazdı. Ancak vefatından sonra Hz. Ömer'in öldürölmesi, Hz. Osman'ın evinin kuşatılması, Cemel ve Sıffın vakaları gibi hadiseler meydana gelmiş, onlar hakkında vehimleriyle hareket eden bazı mübtedi (bidatçı) ve fasık kimseler ortaya

⁴⁷ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 10b-11a.

⁴⁸ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2016), "Fezâilü's-Sahâbe" no. 2541, 1059.

⁴⁹ Ebû İşâ Muhammed b. İşâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Riyad: Beytül-Efkâr ed-Devliyye, 1999), "Kitâbu'l-Menâkib" no. 57/3862, 597.

çıkıvermiştir. Halbuki Hz. Peygamber bu hadisi şeriflerle onların mertebelerinin büyüklüğüne dikkat çekmiş, sevgisini onları sevmeye, onlara buğz edilmesini kendisine buğz edilmesiyle eş değer görmüştür. Hz. Peygamber, sahabeye yapılacak eziyeti kendisiyle ilişkilendirerek ashabın eziyete maruz kalmasını önlemek istemiştir.⁵⁰

Bendenîcî'nin sahabenin fazileti başlığı altında zikrettiği bir diğer hadis Beyhakî'nin rivayet ettiği "Kıyametten önce kendilerine Râfızâ denilen bir topluluk çıkacak ve onlar İslam'dan yüz çevireceklerdir (yerfudûn), onları öldürün. Çünkü onlar müşriktirler" hadisidir.⁵¹ Muhtemelen müellif sahabe hakkındaki menfi kanaatlerinin ve onlara tan etmelerinin Râfızîlik/Şîilikle eşleşmiş olduğu varsayımıyla söz konusu hadise yer vermiştir. Dolayısıyla o zımnen şunu ifade etmek istiyor gibidir: Râfızîlerin İslam'dan yüz çevirmesi aslında Allah ve Peygamber nezdinde kıymetleri yüce olan sahabenin yolundan sapmalarının bir sonucudur. Nitekim bizim bu görüşümüzü, Bendenîcî'nin söz konusu hadislerle alakalı olarak yaptığı açıklamalar desteklemektedir: Genel anlamda peygamberlere küfretmek ve onlar hakkında yakışsız ifadelerde bulunmak küfürdür. Aynı şekilde sahabe gibi yüceliği, şerefi, günahlarının bağışlanması ve örtülmesi Kuran-ı Kerim'de kanıtlanmış olan müminler topluluğundan birine kim düşmanlık ederse onun durumu kesinlikle peygamberlerdeki hükümle aynıdır. Zira onların günahlarının bağışlandığı, hatalarının örtüldüğü, ibadetlerinin kabul edildiği vahiyle mutlak bir şekilde ifade edilmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olduğunu iddia eden hiç kimse sahabe hakkında bu konuda farklı düşünmemiştir. Diğer İslam fırkalarından hiçbirinin Hz. Peygamber'e hürmeten onları hayırla anmaktan başka konuşmaya hakları yoktur.⁵²

Müellifin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra en faziletli topluluğun ashab olduğu kanaatini taşıdığı, ayrıca bütün bir sahabe topluluğunun dinde üstün mertebeleri bulunsa da özellikle âyet ve hadislerde bizzat isimlerine veya vasıflarına yer verilen sahabilerin diğer sahabilerden daha mümtaz oldukları sonucunu çıkarmak mümkündür. Nitekim ileride görüleceği üzere Ehl-i Sünnet'in hangi sahabiler hakkında nasıl bir kanaat

⁵⁰ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 15a-16a.

⁵¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 6/547.

⁵² el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 16b-17b.

benimsediği hususu sahabeye tan ve sebbedilme meselesinde açıklanacaktır.

4. Sahabe Hakkında Hangi Fırka Yakışıksız İfadeler Kullanır?

Âyet ve hadislerle sahabenin Müslümanlar nezdindeki değerini ve buna binaen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın yaklaşımını ele alan Bendenîcî, üçüncü fasılda sahabeye kimin tan ettiğini ele almıştır. Bu hususta o, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın sahabeye asla sövmeyeceğini, sahabeye sövenlerin ancak iğrenç Şiiler olup onların ya seleflerinin ya da haleflerinin bu konudaki düşüncelerine tabi olduklarını dile getirir. Bendenîcî'ye göre eğer tan edenler Şia'nın selef ulemasına tabi olanlardansalar Şii selef uleması beş-altı sahabe hariç geri kalan sahabenin gerçek anlamda iman etmediklerine, Hz. Peygamber'in getirdiklerini gerçek anlamda tasdik etmediklerine, kelime-i şehadeti ancak dünyevi bir amaç uğruna söylediklerine inanmışlardır.⁵³

Bendenîcî Şii selef ulemasının bu düşüncesini naklettikten sonra şayet Şiilerin fikirleri kabul dilecekse dinin emir ve yasaklarıyla Hz. Peygamber'in hadislerinin nifak ehli bir topluluk tarafından nakledilmiş olduğu sonucunun ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bu hususta şayet onlar beş-altı sahabe dinin tüm bu hususlarını nakletmişlerdir diye itirazda bulunulacak olursa biz onların sayılarının bize göre tevatür sınırına ulaşmadığını söyleriz, diye mukabelede bulunmuştur. Eğer dinin/haberlerin aktarılmasında iman şart değildir, nitekim kâfirlerden tevatür derecesinde haberler nakledilmiştir diye itirazda bulunurlarsa şöyle deriz demektedir:

Eğer haber verilen şey inanılmayı gerektiren bir şey değilse bu durumda itiraz kabul edilebilir, ancak inanılması gereken bir haberse bu durumda haber verenin sadakati haber verilen kadar önem arz etmektedir. Burada masum imamların varlığı tevatüre ihtiyaç bırakmaz diye bir itiraz getirilirse buna şöyle cevap verilir: İmamın masumiyeti meselesi, peygamberliğin ve onun getirdiklerinin doğruluğunun bir türevidir. Çünkü imamın masum olması ya Hz. Peygamber'in haber vermesine ya dinin hükümlerine bağlılığına ya da herhangi bir günahının olmamasına bağlıdır. İlk iki şıkta haberi nakledenlerin güvenilir kimseler olması açıktır ki bu yukarıdaki cevapla paraleldir. Üçüncü şık olan günahının olmaması ya dinin doğrulaması ve

⁵³ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 17b.

hükümlerin öğrenilmesiyle mümkündür ya da ahirette ancak belli olur.⁵⁴

Bendenîcî bu karşılıklı soru-cevap meselesini ef'âl-i 'ibâd, kudret gibi Şia ile Ehl-i Sünnet arasındaki farklar üzerinden anlatmaya devam etmiştir.

Şiî halef ulemasının sahabeye sövme meselesindeki inançlarınıysa müellif şöyle açıklamaktadır: “Hz. Ali’ye karşı çıkanlar fasıktırlar, onunla savaşırlar kâfirlerdir.”⁵⁵ Bendenîcî müteahhir Şiî uleması olarak kastettikleri muhtemelen Nasîruddîn et-Tûsî (ö. 672/1274) ile Kâdî Nurullah et-Tüsterî (ö. 1019/1610)’dır. Bendenîcî’nin nakilde bulunduğu görüş bizzat Nasîruddîn et-Tûsî’nin *Tecrîdü’l-İ’tikâd* adlı eserinde geçmekte olup aynı ifadeleri et-Tûsî’den alıntılarını söyleyen Tüsterî de *es-Savârimü’l-Muhrika* adlı kitabında kaydetmiştir.⁵⁶ Müellif onların bu görüşlerini verdikten sonra hemen itirazını dile getirerek şöyle demiştir:

Hiç şüphesiz bu bir bidattir, batıl bir inanç ve hatalı bir görüştür. Çünkü Hz. Ali’ye muhalefet mübah ve mendup konularında olmuşsa bu karşıtlık günah olmaz. Eğer farz meselelerde olmuşsa bu Hz. Ali’yle sınırlandırılmayacak olup bu durumda biz bu vacibin ne olduğunu sorarız. Eğer bunun Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra Hz. Ali’nin hilafetinin Hz. Peygamber’in nassıyla belirlenmiş olduğu iddiasını dile getirirlerse şöyle cevap veririz: Nasla tayinin vacip olduğunu kabul eden Şiilere göre, Hz. Ali’nin güçlü kuvvetli olduğu, Hâşimoğullarının yanında bulunduğu, Hz. Fatıma’nın hayatta olduğu bir zamanda o hilafeti istemeyerek Hz. Ebu Bekir’e biat ettiyse bu durumda nassı terk ettiği için fâsık olması gerekecektir. Ancak hem biz Sünnîler hem de Şiiler açısından onun fâsık biri olmadığına ittifak edilmiştir.⁵⁷ Hz. Peygamber’in vasiyeti cidali ve nizayı terk etmek, hadleri korumak, zararları uzaklaştırmak, hakkı yerine getirmek, fesadı ortadan kaldırmak ve kulları doğru yola sevk etmektir. Biatin takiiye gereği yapıldığı iddiası örümcek ağından daha çürük bir iddiadır. Çünkü Hz. Hüseyin bile Kerbelâ’da düşmanının sayısı çok ve mağlup olacağı kesinken, yardımcıları ve destekçileri azken ailesinin yanında savaşmıştır.⁵⁸

⁵⁴ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil’s-Sahabe*, 18a-b.

⁵⁵ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil’s-Sahabe*, 19b.

⁵⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen Nasîruddîn et-Tûsî, *Tecrîdü’l-İ’tikâd* (Tahran: Mektebü’l-A’lâm el-İslâmî, 1407), 295; Seyyid Nurullah b. Şerefeddin Abdullah b. Nurullah el-Mar’âşî Kadî Nurullah et-Tüsterî, *es-Savârimü’l-Muhrika fi Cevâbi’s-Savâiki’l-Muhrika* (Çâbhâne-i Şirket Sehâmî, 1367), 193.

⁵⁷ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil’s-Sahabe*, 20a.

⁵⁸ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil’s-Sahabe*, 20b.

Müellif bütün bir Şia'nın sahabe hakkındaki tutumlarının selef ve halef tavrı şeklinde ikiye ayırmış olsa da aslında Hz. Ali ekseninde sahabe hakkındaki her iki tavrın sonucu aynı neticeye ulaşmaktadır. Bu ilk andan itibaren Hz. Ali'nin bilfiil yanında bulunan Ammar b. Yasir, Selmân-ı Fârisî gibi sahâbîler hariç diğer tüm sahabenin Hz. Ebu Bekir ve sonrasındaki Raşid Halifeleri kabul etmelerinden dolayı dalâlet ve küfür inancına sahip olduklarıdır.

5. Sahabeye Küfretmenin ve Tan Etmenin Hükmü Nedir?

Bendenî'ye göre Ehl-i Sünnet inancında sahabenin küfrüne, fiske, günahkâr olduklarına inanan, onlara söven ve lanet eden her kim olursa olsun Kuran âyetlerini ve ilahi nasları yalanladığı için kâfir olduğu şüphe götürmeyecektir. Yine onlardan birine sırf sahâbî olduğu için küfreden Hz. Peygamber'e sövme kabilinden küfre girmiştir.⁵⁹ Müellif sahabenin fiske ve günahkâr oluşlarına inananın kâfir olduklarını söyleyerek çerçeveyi genişletmiştir. Halbuki sahabeden Velid b. Ukbe'nin fâsık olduğu Hucurât Suresi 6. âyetle sabit olmuştur. Şöyle ki Hz. Peygamber tarafından Mustalikoğulları'na zekât âmili olarak görevlendirilen Velid b. Ukbe, kabilenin kendisinin geç kalmasına binaen silahlarını kuşanmış bir şekilde hazırlık yaparak Medine'ye doğru çıkışına denk gelince, onların irtidat ettiklerini ve kendisini öldürmeye azmettiklerini varsayımıyla Resûlullah'a (s.a.v) söylemiştir. Fakat durum âyetle izhar edilerek sükûnet sağlanmıştır. Âyette "*Ey iman edenler! Fasıkın biri size haber getirirse onu iyice araştırın*" [Hucurât 49/6] buyurularak Velid'in fâsık olduğu belirtilmiştir.⁶⁰ Şu durumda Bendenî'nin sahabenin günahkâr olmadığı görüşü yanlış olmaktadır. Bununla birlikte onun bu görüşünün altında yatan sebep yukarıda ifade edildiği üzere Şia'nın selef ve halef âlimlerinin Hz. Ali'nin imamet hakkının gasp edildiği, bu yüzden birkaç sahâbî hariç diğer sahâbîlerin fâsık hatta kâfir olduklarına dair inançlarına karşı bir tavidir. Yani bir inanç meselesinden ziyade bir tepki meselesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Yine müellife göre Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer, Resulullah'ın nazarında göz ve kulak mesabesinde oldukları, Hz. Osman'ın keza onun nezdinde büyük konumu bulunduğu kâfir ve dalâlet üzere oldukları

⁵⁹ el-Bendenî, *Risâle fî Beyânî Fezâil's-Sahabe*, 21b.

⁶⁰ Mehmet Efendioğlu, "Velid b. Ukbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/35.

varsayımıyla onlara küfredenin ve lanet edenin küfrü, Allah'ı ve Resulü'nü yalanlamak ve ümmetin hepsini saptırmak olacağı için kesinlikle küfürdür. Ancak onların sırf sahâbî olmaları ve küfür itikadı taşımaları inancından sebep değil de Hz. Ali'nin önüne geçip hak ettiği şeyi kendisinden gasp ederek zulmettikleri varsayımı üzerinden nefret duygusuyla lanet eder ve söverse Hanefî itikadına göre yine tekfir edilir.⁶¹ Bu bağlamda Hanefî fıkıh kitaplarından *el-Muhît'te* Râfızîlerin arkasında namaz kılınmayacağı, çünkü sahabenin Hz. Ebu Bekir'in hilafetinde icma ettiği halde Râfıza'nın onun hilafetini kabul etmedikleri belirtilmiştir. *El-Hülâsâ* adlı eserin Elfâz-ı Küfür başlığı altında şöyle denilmiştir: "Eğer Râfızî kimse şeyheyne (Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer) küfreder ve lanet ederse kâfirdir, Hz. Ali'yi Hz. Ebu Bekir'le Ömer'e öncelerse kâfir değildir ancak bidatçıdır. Yine kim Hz. Ebu Bekir'in hilafetini inkâr ederse kâfirdir." *El-Fetâvâ el-Bed'îyye* adlı eserde Hz. Ebu Bekir'in hilâfetini kabul etmeyenin kâfir olduğu belirtilmiştir.⁶² Hanefî fıkıh literatüründen bu minvalde nakillerde bulunan müellif, Hz. Ebu Bekir'in hilafetini inkâr eden kimse hakkında doğru olan görüşün onun kâfir olacağı, Hz. Ömer'in hilafetini kabul etmeyenin kâfir olacağı yorumunun görüşler içerisindeki en makbul görüş olduğu şeklinde kendi kanaatini ifade etmiştir.⁶³ Ancak Hz. Ebu Bekir'in hilâfetinde tam anlamıyla bir icmânın sağlandığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Ensar'dan Sad b. Ubâde (ö. 14/635 [?]), Hz. Peygamber'in vefatından sonra Sakîfetü Benî Saîde'de halife seçilemeyip Hz. Ömer'le aralarında sert konuşmalar yaşanınca hem Hz. Ebu Bekir'e hem de Hz. Ömer'e vefatına kadar biat etmeksizin yaşamıştır.⁶⁴ Benzer durum Hz. Ebu Bekir'e Sakîfe'de biat edildiği sırada Hz. Fatıma'nın (ö. 11/632) evinde bulunanlar için geçerlidir. Aralarında Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Abbas (ö. 32/653), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Ebu Süfyân b. Harb (ö. 32/651-52) ve Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656) gibi büyük isimlerin bulunduğu bu kişiler ilk başta Hz. Ebu Bekir'e biat etmek istememişler, bilakis Hz. Ali'ye biat etmek istediklerini dile getirmişlerdir. Ancak Hz. Ebu Bekir'in kendileriyle konuşmaları sonucu peyderpey biatlerini sunmuşlardır. Hz. Ali eşi Hz. Fatıma'nın vefatının akabinde yani

⁶¹ el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 22a.

⁶² el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 22a-b.

⁶³ el-Bendenîcî, *Risâle fî Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 22b.

⁶⁴ Mehmet Azimli, "Sa'd b. Ubâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/378.

altı ay sonra Hz. Ebu Bekir'e biat etmiştir.⁶⁵ Gerek Sad b. Ubâde'nin gerekse Hz. Fatıma'nın evinde o gün biat etmeyen sahâbîlerin varlığı ahabın tam bir icmâ içerisinde olmadıklarının açık bir delilidir. şu durumda müellifimiz zımnen şunu ifade etmektedir: "İstisna kaideyi bozmaz" kabilinden şaz kalmış kimselerin görüşü icmayı bozmaz.

şâfiî ulemadan istinbatlarda bulunan Bendenîcî, Kadı Hüseyin'e ait *et-Ta'lîka* adlı eserden nakilde bulunmuştur. Buna göre: Hz. Peygamber'e sebbetmek küfür, sahabeye sebbetmek fasıklıktır. Ancak şeyheyne ve Hateneyn'e (Hz. Osman'la Hz. Ali) sövmeye iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre ümmetin icma ettiği bir mesele olduğu için söven kişi tekfir edilir; ikinci görüşe göre fasıklıkla suçlanır. Nakilde bulunan bir başka şâfiî fakihi El-Erdebîlî'nin *el-Envâr* adlı eserinde bir kimse sahabeden herhangi birini incitmeyi helal kabul ederse tekfir edilir, dediği geçmektedir.⁶⁶ Hanbelîlere göre; İmam Ahmed b. Hanbel'in, sahabeye söven kimsenin öldürölmesinden korkulsa da şiddetli bir şekilde dövölmesi gerekir, dediği belirtilmiştir. Ebu Ali el-Hanbelî'nin (öl. 471/1079) *el-Muknî' fi şerhi Muhtasari'l-Hırakî* adlı eserinde şöyle dediği ifade edilmiştir: Âlimler sebbü's-sahabe konusunda birkaç görüş ileri sürmüşlerdir. Eğer sebbü's-sahabeyi helal kabul ederse tekfir edilir, helal kabul etmediği takdirde tefsik edilir. Aynı eserde Ahmed b. Hanbel'den, Hz. Osman'a küfretmenin zındıklık sebebi olduğu nakledilmiştir. Hz. Muaviye'ye (r.a) sebbetme meselesiyle alakalı ayrı değerlendirmede bulunan Ebu Ali el-Hanbelî, onun, Allah Teâlâ'nın "*Bununla beraber Allah, hepsine en güzel olanı vadetmiştir*" [el-Hadîd 57/10] âyetinin kapsamına girdiğini söylemiştir. En güzel olanın cennet ve yüksek bir mertebe olduğunu belirten müellif, Hz. Peygamber'in tüm ahabının aslında bu kapsama girdiğini, hiçbirine sebbedilmemesi gerektiğini, ayrıca Hz. Muaviye'nin onun [Müminlerin annesi Hz. Hafsa'nın kardeşi olması cihetinden] akrabası olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla kim onu tekfir ederse tekfir edilir, ona sövmek ve lanet etmek haramdır, bunu helal kabul eden kafir olur.⁶⁷ Malikîler'in bu konudaki tutumlarına gelince Bendenîcî, Kâdı İyâz'ın *eş-şifâ* adlı eserinden İmam Mâlik'in şu görüşüne yer

⁶⁵ Ca'fer b. Harb, *Hilafet ve Mezhepleşme Usûlü'n-Nihâl*, çev. Faruk Mergen (İstanbul: Klasik Yayınları, 2023), 24-27.

⁶⁶ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 22b.

⁶⁷ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 22b-23a.

vermiştir: Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Muaviye veya Amr b. el-‘Âs gibi Hz. Peygamber’in ashabından herhangi birini dalâlet veya küfürle itham eden kimse öldürülür, ancak bu gibi suçlamalar yapmaksızın diğer insanlara sövmek ve küfretme şeklinde bir hakarete bulunursa ibret-i âlem olması için şiddetli bir şekilde dövülür. Zira İmam Mâlik, Allah Teâlâ’nın “kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için” [el-Fetih 48/29] âyetinden yola çıkarak ancak kâfirlerin sahabeye öfke besleyebileceklerini, dolayısıyla Râfızâ’nın küfre girdiğini, çünkü mümin bir kimsenin Kuran’da haklarında övgüler bulunan sahabeye öfkelenmeyeceğini söylemiştir.⁶⁸

Bendenîcî, dört mezhep imamının sebbü’s-sahabe meselesindeki görüşlerini aktardıktan sonra Abdülaziz ed-Dihlevî’nin⁶⁹ (ö. 1239/1824) *Tuhfe-i İsnâaşeriyye* adlı eserinden nakille Şîî ulemadan Sâhibu’l-Fusûl⁷⁰ olarak bilinen İbnü’s-Sebbağ’ın (ö. 855/1451) eserinde kaydettiği şu rivayete yer vermiştir:⁷¹ Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r.a) hakkında

⁶⁸ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil’s-Sahabe*, 23a-b.

⁶⁹ Sirâcü’l-Hind lakabıyla meşhur Abdülaziz ed-Dihlevî (ö. 1239/1824), Hindistanlı müfessir ve muhaddistir. Yazmış olduğu *Tuhfe-i İsnâaşeriyye* adlı eseriyle Şîî inançını tenkit etmiştir. Farsça kaleme alınan eser Gulâm Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Esemî tarafından 1227/1812 yılında müellifi hayattayken Arapça’ya tercüme edilmiştir. Eserin Seyyid Mahmud Şükrî el-Âlûsî (ö. 1273/1342) muhtasar hale getirerek diğer İslam beldelerinde eserin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bkz. Abdülaziz ed-Dehlevî, *Şia’nın Rasyonel Tenkidi*, çev. Abdullah Ünal (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 12; Talat Koçyiğit, “Abdülaziz ed-Dihlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/189.

⁷⁰ İmâmiyye Şia’sında “Sâhibu’l-Fusûl” olarak bilinen üç önemli âlim bulunmaktadır. Bu isimlerden ilki Şeyh Müfid’in (ö. 413/1022) *el-Uyûn* ve *el-Mehâsin* adlı eserlerinden nakilde bulunan Fusûlü’l-Muhtâra isimli eserin sahibi Şerif el-Murtazâ’dır (ö. 436/1044). Bkz. Halil İbrahim Bulut, *Şia’da Usulîliğin Doğuşu* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 148; Adem Arıkan, “İsnâaşeriyye’nin Temel Eserleri ve Fırak Kaynakları”, *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*, ed. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 279.

İkinci isim *el-Fusûlü’l-Ğarbiyye fi’l-Usûli’l-Fıkhiyye* adlı eserin müellifi Muhammed b. Abdurrahim el-Hâirî el-İsfehânî’dir (ö. 1261/1845 [?]). Bkz. “Sâhibu’l-Fusûl Muhammed el-Hâirî”, ts.

Üçüncü isim metinde bahsi geçen *el-Fusûlü’l-Mühimme fi Ma’rifeti’l-Eimme* adlı eserin yazarı Ali b. Muhammed b. Ahmed meşhur ismiyle İbnü’s-Sebbağ’dır (ö. 855/1451).

⁷¹ Burada Abdülaziz ed-Dihlevî’nin “Sâhibu’l-Fusûl” diye sadece belirtmesine rağmen bizim İbnü’s-Sebbağ’tan nakilde bulunduğunu açıktan söylememizin sebebi, *Tuhfe-i İsnâaşeriyye*’de birkaç yerde Sâhibu’l-Fusûl diye nakilde bulunulmuş ve aktarılan bilgilerin İbnü’s-Sebbağ’tan yapıldığı tespit edilmiştir. Hâirî’nin olmamasının sebebi onun, Dihlevî’den daha sonra yaklaşık 22 yıl sonrasında vefat etmesi ve eserinde benzer ifadelerle rastlanılmamasıdır. Şerif Murtazâ’nın eserinde söz konusu nakiller tespit edilememiştir. Ayrıca *Tuhfe*’de birçok yerde Sâhibu’l-Fusûl denilmesine rağmen atıfta

konuşmaya dalmış bir topluluğun yanından geçmekte olan Muhammed el-Bâkır'la o kimseler arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

"Bana haber veriniz: Sizler Allah Teâlâ'nın '*Bu mallar, özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir*' [el-Haşr 59/8] âyetinin muhatabı olan Muhacirlerden misiniz?"

"Hayır."

"Peki sizler '*Onlardan önce o yurda yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler.*' [el-Haşr 59/9] âyetinin muhatabı olan Ensar'dan mısınız?"

"Hayır."

"O halde siz, bu iki gruptan teberri eden kimselerdensiniz. Ben yemin ederim ki siz, Allah Teâlâ'nın '*Onlardan sonra gelenler şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.*' [el-Haşr 59/10] âyetinin kapsamına giren kimselerden değilsiniz."

Sâhibu'l-Fusûl'dan yukarıdaki pasajı nakleden Abdülaziz ed-Dihlevî şöyle demiştir: "Açıkça ifade edilmiştir ki yüce sahâbîlere sövmek büyük bir dalâlet ve günah olup bu kimseler İslam dairesinden çıkmışlardır (hâricûn)."⁷²

Sahabeye küfretmenin, lanet etmenin ve çeşitli hakaretlerde bulunmanın Ehl-i Sünnet'e göre hükmünün ne olduğunu dört mezhep fıkhından nakillerde bulunduktan sonra kendi kanaatini uzun bir ifadeyle açıklayan müellif, şunları söylemiştir:

İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhacirler ve Ensar ile iyilikle onlara uyanlar' [et-Tevbe 9/100] âyetindeki güzelliikle onlara uyanlar bizimle aynı görüşte olanlardır, yani Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat topluluğudur. Çünkü bizler onlara iman ve taatla tabi olmuş, kıyamete kadar onların izinden gitmeye çalışan kimseleriz. Şia bunun dışındadır. Zira onlar sahabeye uymamışlardır, üstelik onlara çeşitli hakaretlerde ve eziyetlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla onlar ehl-i ihsan dairesine girmekten en

bulunduğu son sayfada *Fusûlü'l-Mühimme* denilerek eserin açıktan ismi zikredilmiş ve İmâmiyye içerisinde bu isimle İbnü's-Sebbağ'ın var olduğu bir önceki dipnotta belirtilmiştir. Dihlevî'nin ve İbnü's-Sebbağ'ın nakillerinin mukayesesi için bkz. ed-Dehlevî, *Şia'nın Rasyonel Tenkidi*, 78, 112, 114, 231; Ali b. Muhammed b. Ahmed İbnü's-Sebbağ, *el-Fusûlü'l-Mühimme fi Ma'rifeti'l-Eimme* (Kum: Dâru'l-Hadis, 1422), 2/774-776.

⁷² el-Bendenî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 23b-24a.

mahrum olan, ehl-i rahmet ve necata tabi olmaktan en uzak olan kimselerdir. Hatta onlar, 'Bir karınca, 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler' [en-Neml 27/18] diyen Hz. Süleyman'ın karıncası gibi bir edebe sahip olmaktan daha cahildirler. Çünkü karınca, küçük müminlerin ezilmesini, içinde kâfir ve mümin kimselerin bulunduğu Hz. Süleyman'ın ordusuna nispet etti ve bu ezilmenin farkında olmaksızın bir geçiş olacağını söyledi. Bu yüzden Râfızîler daha pislerdir. Zira onlar insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı kimseler olan Hz. Peygamber'in ashabına büyük günahları bilerek işlediklerini isnad etmektedirler.⁷³

Müellif sahabeye tan edilmesine yönelik Ehl-i Sünnet'in ve Râfızîlerin genel kanaatini karınca misaliyle açıkladıktan sonra sahabe arasında vuku bulan Cemel ve Siffin hadiselerinin zihinlerde oluşturabileceği problemi sezinlediğinden ayrı bir alt başlık açarak meseleyi açıklamıştır. Buna göre Hz. Ali'yle Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr arasında gerçekleşen Cemel Vakası ile Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında gerçekleşen Siffin Savaşı imâmet meselesinden kaynaklanmamaktadır. Sahabe arasındaki bu olayların sebebi Hz. Osman'ın öldürülmesinden dolayı kanının kısas edilmesi talebinden dolayıdır. Çünkü Hz. Osman'ın velileri böyle bir hak arayışına girişmiş ve Hz. Muaviye'yle Hz. Osman'ın amca oğulları olması Hz. Muaviye'yi akrabasının kanını talep etmeye sevk etmiştir. Ancak Hz. Ali, katillerin sayılarının çok olmasından -hatta binlerce olduğu nakledilmekte- ve kendisini hilafete [zorla] getirenlerin de bu kimselerden oluşmasından dolayı kısas işini geciktirmek ve beklemek zorunda kalmıştır. Buna binaen söz konusu olaylar gerçeklemiştir. Fakat sahabe arasındaki bu hadiseler kınanacak bir durum değildir. Çünkü Kuran'da Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Hz. Yusuf'a, kardeşine ve babasına yaptıkları anlatılmakta ve sonrasında "Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir" [Yûsuf 12/92] denildiği aktarılmaktadır. Bu yüzden sahabe arasında daha öncekilerde vaki olan şeyler vaki olmuştur ve Allah Teâlâ onları âyetlerde haber verildiği üzere bağışlamıştır.⁷⁴

Kendi kanaatini yukarıdaki şekilde belirttikten sonra artık sonuç (hâtıme) kısmına geçen Bendenîcî, burada Abdülkâdir el-Geylânî'nin (öl. 561/1166) el-Ğunye adlı eserinden sahabenin efdaliyetiyle alakalı uzunca

⁷³ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 24b.

⁷⁴ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 24b-25b.

bir nakilde bulunmuştur. Bu alıntıda o genelden özele doğru bir sıralama takip etmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre sahabenin fazilette dereceleri genelden özele şu şekildedir: "Sahabe < Hudeybiye'de bulunan bin dört yüz kişi < Bedir ehli üç yüz on üç kişi < [Mekke'de] Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla sayıları kırkı bulan kişiler < Aşere-i Mübeşşere < Hulefâ-i Râşidîn ki hilafet süreleri toplam otuz senedir." Raşid halifelerden sonra ümmet yetmiş üç fırkaya ayrılmıştır ve sadece biri kurtuluşa ermiştir. şia, Gâliyye, Zeydiyye ve Râfıza olmak üzere üçe ayrılmıştır. Gâliyye on iki alt fırkaya, Zeydiyye altı alt fırkaya, Râfıza on dört alt fırkaya bölünmüştür.⁷⁵

Bendenîcî, sahabe arasında faziletlerine binaen onlara küfreden kimseler hakkındaki farklı hükümlerin cârî olacağını ifade etmiştir. Nitekim Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerinin icmâen sabit olması, Resulullah'a (s.a.v.) olan yakın konumlarından dolayı ve beraati âyetle kanıtlanan Hz. Aişe hakkında haddi aşanların küfre girecekleri, diğer sahâbîler hakkında haddi aşanların en azından fık ve dalâlet üzerinde oldukları ve ceza görmeleri gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Burada dikkati çeken bir diğer husus ise müellifin şia'yla ilgili olarak sahabe hakkındaki düşüncelerini ekseriyetle fetva kitaplarından inceliyor oluşudur. Bu durum meselenin sadece itikâdî bir yönünün bulunmadığı aynı zamanda fikhî bir tarafının var olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Hilâfet merkezinden uzak bir diyar olan Hint Alt Kıtası'ndan, kendisini Haneî mezhebine nispet eden bir Sünnî, sahabeye tan edebilir mi, şeklinde Meşhed-i Ebu Hanîfe'nin ve yanında bir medresenin bulunduğu Bağdat'a Haneî ulemaya gelen bir soru üzerine Ebu'l-Hüdâ Safâuddîn el-Bendenîcî, sahabenin fazileti ve Sünnî ve şiî mezheplerin meseleye yaklaşımıyla alakalı bir risale kaleme almıştır. Bu risalede Sünnîlerin sahabe konusundaki hassasiyeti âyet ve hadisler ve bazı fıkıh ve akaid kitapları üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Sünnîlerin sahabe hakkında menfî bir kanaate sahip olamayacakları, bunu ancak şiîlerin yapabileceği, dolayısıyla kendisinin Sünnî olduğunu iddia eden kimsenin ancak Râfızî olacağı sonucuna varılmıştır. şiilik'le Sünnîlik arasındaki sınır sadece sahabe meselesiyle kısıtlı değildir. Takiyye, velâ ve berâ, bedâ, imamların masumiyeti gibi konular kelim ve mezhep kitaplarında şiilik söz konusu olduğunda hem mutlaka değinilen hem de

⁷⁵ el-Bendenîcî, *Risâle fi Beyâni Fezâil's-Sahabe*, 25b-26b.

detaylı bir şekilde ele alınıp cevapların serdedildiği meselelerdir. Müellifin meseleye sadece sahabeye tan edilmesi üzerinden yaklaşması reddiyenin aynı zamanda bir fetva içeriğini taşıdığını, cevap verirken muhatabın sorusundan daha ileriye gitmek istemediğini göstermektedir. Buna mukabil risalede sadece sebbü's-sahabeyi açıktan yapan bir kimsenin dört mezhebe göre en azından bidatçı fasık bir kimse olması, dalâletini zahiren ortaya koyduğu için ibret olsun diye şiddetli bir şekilde dövülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Şu durumda Bendenîcî'nin yer yer tekfir silahını kullanması, Şiilere karşı müsamahasızlığının ve ashab konusundaki hassasiyetinin bir sonucudur. Zira Ehl-i Sünnet'te hilafet sıralaması aynı zamanda efdaliyet sıralamasıyla eş değerdir. Ashabın tamamının Hz. Ali'nin hakkını göz ardı ederek imametten geride tutmaları görüşü, Kuran'ın ve Sünnet'in bugüne gelebilmesindeki ilk tabaka olan ashabın faziletine ve dinlerine, dolayısıyla dinî müktesebata hâlel getirecektir. Bu hassasiyetten dolayı ashaba tan etmek hem elinizdeki bu çalışmada hem de diğer reddiye ve fetvalarda en basit ifadeyle bidat olarak telakki edilmiştir.

Ehl-i Sünnet'e nispet edilen Ehl-i Kible'nin tekfir edilip edilmeyeceği konusu bağlamında fetvalar ve reddiye literatürü yeniden ele alınıp tartışılabilir. Zira hem müellifin hem de kendisinden önce bu minvalde eserler kaleme alan ulemanın en çok atıfta bulundukları kaynaklar fetva literatürü olmuş ve dönemin siyasi ve dini şartlarını göz önünde bulundurarak yerine göre değişkenlik arz edecek şekilde tekfir, tadlil, teberri anlayışı metinlerde yer bulmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşım fıkıh metinlerinin İslam Mezhepleri Tarihi açısından değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Zira imamet ve sahabenin faziletine dair mezheplerin birbirleriyle mukayesesi ve birbirleri hakkındaki görüşleri ekseriyetle akaid, kelam ve fırak literatürü özelinde incelenmektedir. Halbuki bu konuların fetvalarda kendine genişçe yer bulduğu Bendenîcî'nin reddiyesinde olduğu gibi görülmüştür. Dolayısıyla fıkıh literatürünün İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalı açısından son derece önemi haizdir.

Sonuç olarak, Bendenîcî'nin bu reddiyesi, yalnızca sahabeye yönelik olumsuz söylemlere karşı bir savunma niteliği taşımakla kalmamış, aynı zamanda mezhepler arası sınırların belirlenmesinde fıkıh ve fetva literatürünün nasıl bir işleve sahip olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Müellifin sahabeye hakaret edenlerin mezhebî kimliklerine dair yaptığı değerlendirmeler, Osmanlı dönemi Sünnî-Şîî tartışmalarının hangi zeminde ilerlediğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Sahabenin tamamının adaletli olduğu yönündeki Ehl-i Sünnet görüşünün, yalnızca kelimî bir argüman değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruma amacı güden bir fetva mantığı içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehâbüddin Mahmud b. Abdillâh el-. *el-Ecvibetü'l-İrâkiyye 'ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye*. Mısır: Dâru İbn 'Affân, 2007.
- Âlûsî, Seyyid Mahmud Şükrî. *el-Miskü'l-Ezfer fî Neşri Mezâyâ el-Karni's-Sânî 'Aşar ve's-Sâlis 'Aşar*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2007.
- Arıkan, Adem. *Bağdat'ta Meşhed-i Ebû Hanîfe Medresesi Tarihi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2024.
- Arıkan, Adem. "İsnâaşeriyye'nin Temel Eserleri ve Fırak Kaynakları". *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*. ed. Halil İbrahim Bulut. 193-319. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Azimli, Mehmet. "Sa'd b. Ubâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sad-b-ubade>
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *el-Fark beyne'l-Fırak*. Kahire: Mektebetü İbn Sînâ, 1988.
- Bendenîcî, Ebu'l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Celâlüddin Musa el-Kâdirî en-Nakşibendî el-Bağdâdî el-. *el-Ecvibetü'l-Bendenîciyye 'ale'l-Esileti'l-Hindiyye*. İsmâiliyye-Mısır: Mektebetü'l-İmâm el-Buhârî, 2008.
- Bendenîcî, Ebu'l-Hüdâ Safâuddin İsa b. Celâlüddin Musa el-Kâdirî en-Nakşibendî el-Bağdâdî el-. *Risâle fî Beyâni Fezâili's-Sahâbe ve Reddi's-Şîa*. Nadir Eserler Kütüphanesi, Arapça Yazma Eserler, NEKAY01199, 28 vr.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâilü'n-Nübüvve*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008.
- Bulut, Halil İbrahim. *Şîa'da Usulîliğin Doğuşu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Câbirî, Muhammed Salih el- (ed.). *Mevsû'âtü A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ el-'Arab el-Müslimîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2005.

- Ca'fer b. Harb. *Hilafet ve Mezhepleşme Usûlü'n-Nihâl*. çev. Faruk Mergen. İstanbul: Klasik Yayınları, 2023.
- Dehlevî, Abdülaziz ed-. *Şia'nın Rasyonel Tenkidi*. çev. Abdullah Ünalın. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Efendioğlu, Mehmet. "Velîd b. Ukbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/velid-b-ukbe>
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn (İlk Dönem İslam Mezhepleri)*. çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- İbnü's-Sebbağ, Ali b. Muhammed b. Ahmed. *el-Fusûlü'l-Mühimme fî Ma'rifeti'l-Eimme*. 2 Cilt. Kum: Dâru'l-Hadis, 1422.
- İşlek, Ali Emre. *Osmanlı Devleti'nde Hindî Tekkeleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora, 2020.
- Kadı Nurullah et-Tüsterî, Seyyid Nurullah b. Şerefeddin Abdullah b. Nurullah el-Mar'aşî. *es-Savârimü'l-Muhrika fî Cevâbi's-Savâiki'l-Muhrika*. Çâbhâne-i Şirket Sehâmî, 1367.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcim Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957.
- Kemalpaşazâde, Mevlâ Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa. *Münîra Dini Öğüt ve Akâide Dair Aydınlatıcı Bir Risâle*. çev. Faruk Mergen. İstanbul: Kitâbî, 2023.
- Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemal. *Kam'u'r-Ravâfız*. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 HK 1310, 40 vr.
- Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemal. *Risâle Li Hakkı'z-Zenâdika*. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla Koleksiyonu, 1829, 52 vr.
- Koçyiğit, Talat. "Abdülazîz ed-Dihlevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1988. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz-ed-dihlevi>
- Kotaman, Murat. "1 Fersah kaç menzîl – kaç metre Yapar?", 2019. <https://www.kotaman.com/1-fersah-kac-menzil-kac-metre-yapar/>
- Kurşun, Zekeriya. "Dâvud Paşa, Kölemen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/38-39. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-pasa-kolemen>
Mehâmî, Abbas el-' Azzâvî el-. *Mevsûâtü Târihi'l-Irâk beyne İhtilâleyn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 2004.
- Mergen, Faruk. *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle li Hakkı'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza ve Zındıklara İlişkin Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı., 2016.
- Nasîrüddîn et-Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen. *Tecrîdü'l-İ'tikâd*. Tahran: Mektebü'l-A'lâm el-İslâmî, 1407.
- Raûf, İmâd Abdusselâm. *Safâuddîn İsa el-Bendenîcî Hayâtuhû ve Âsâruhû*. Irak: Matbaatu Minâre, 2009.
- Rizvi, Saiyid Athar Abbas. *A Socio-Intellectual History of the Isna 'Ashari Shi'is in India*. 2 Cilt. Australia: Ma'rifat Publishing House, 1986.
- Saydam, Abdullah. "Nâmık Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/namik-pasa>
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, 1999.
- Zaferuddin, Rızvî. *Hayât-ı A'lâ Hazret*. ed. Muftî Muhammed Mu'tıurrahman Rızvî. Lahor: Mektebe Nebeviyye, 2003.
- Zirikli, Hayreddin ez-. *el-A'lâm Kâmusu Terâcimi li-Eşhuri'l-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlmî'l-Melâyîn, 2002.
- "Sâhibu'l-Fusûl Muhammed el-Hâirî", ts.
https://ar.wikishia.net/view/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D8%AD%D8%B3%D9%8A%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D8%A6%D8%B1%D9%8A_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B5%D9%81%D9%87%D8%A7%D9%86%D9%8A#:~:text=%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF%20%D8%AD%D8%B3%D9%8A%D9%86%20%D8%A8%D9%86%20%D8%B9%D8%A8%D8%AF%20%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%8A%D9%85%20%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D8%A6%D8%B1%D9%8A%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B5%D9%81%D9%87%D8

%A7%D9%86%D9%8A%20%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%87%
D9%8A%D8%B1%20%D8%A8%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%
A8%20%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%88%D9%84,%D8
%B9%D9%84%D9%8A%20%D9%83%D8%A7%D8%B4%D9%81%2
0%D8%A7%D9%84%D8%BA%D8%B7%D8%A7%D8%A1%20%D9
%81%D9%8A%20%D9%83%D8%B1%D8%A8%D9%84%D8%A7%
D8%A1.